

”אז ממה אדוני האנטי־אלכוהולי שיכור?”

יוסי גמזו – משורר, סופר, פזמונאי, מתרגם, פרופסור לספרות עברית. לימד באוניברסיטאות ברחבי העולם ובמוסדות אקדמיים בארץ. פרסם למעלה מ־30 ספרים וזכה ב־12 פרסים ספרותיים, עיתונאיים ומחקריים בארץ, בארה”ב ובאוסטרליה. להיטיו הולחנו בידי טובי המלחינים בוצעו על ידי מיטב זמרי ישראל, ביניהם: ‘הכותל’, ‘איפה הן הבחורות הן’, ‘סימן שאתה צעיר’, ‘זוהי יפן, ילדה’, ‘סתם יום של חול’, ‘שני שקי שינה’, ‘אילו כל האוהבים’, ‘לי־לך’, ‘מה הוא עושה לה?’, ‘השריון עשה היסטוריה’, ‘שלא לאהוב אותך איך אפשר’, ‘מה שיש לי לומר לך’, ‘לילה ראשון בלי אמא’, ‘השעות הקטנות של הלילה’, ‘ירושלים האחרת’ ועוד רבים.

יוסי גמזו, צילום: עזרא לוי צלם פואטי

משורר ופרופסור לספרות שהוא גם פזמונאי פופולארי זאת תופעה נדירה בתרבות הישראלית, ולכן ביקשתי לשמוע ממנו על מה שדומה ומה ששונה בין ז’אנר השירה הצרופה וזה של הלהיט העממי הקל.

– לפני זמן לא רב העניקה לך עמותת ‘שירת רבים’ אות הוקרה מיוחד על תרומתך לסוגת שיר־הזמר העברי. בתחילת אדר הנוכחי, כמו לקיים את הכתוב במסכת תענית שבמשנה ובתלמוד – “משוננס אדר מרבין בשמחה” – הוענק לך פרס אקו”ם למפעל חיים על אותה תרומה עצמה. מהי לתפיסתך, מקורה של אהבת השירה בציבור בישראל?
 – ברמת המאקרו, התופעה הנדירה ביותר היא זו שרק בתרבות הישראלית בולטת, מושרשת ופופולארית כל כך אופנת השירה בציבור. אמנם באומות העולם, למשל בעולם האנגלו־אמריקאי, היא קיימת במידת מה וקרובה בשם singalong, אך היא אינה מגיעה בשום פנים לממדים, לאהדה ולמסורת רבת השנים של השירה בציבור הישראלית.

– מה, לדעתך, הסיבה לכך?
 – העובדה הסוציו־היסטורית, שאצל כל האומות ה”נורמליות”, שחיו בארצותיהן אלפי שנים ולא הוגלו מהן מעולם, נולדו השירים מן ההיסטוריה, בעוד שאצל העם היהודי, במשך כל שנות גלותו מאדמתו,

הקדימו השירים את הקיום הגיאוגרפי־ריבוני של חזרה למכורתנו ההיסטורית. למען האמת, הם לא רק הקדימו אלא גם קידמו את התהליכים הלאומיים של געגועים בלתי פוסקים לציון שהתגבשו במרוצת הדורות לאידיאולוגיה הציונית ולאֶתוס של גאולת הארץ והיוזק הרבקות הקולקטיבית באהבת הארץ והעם. אפילו הציונות החילונית ששאפה ליצור תרבות יהודית חדשה לחלוטין, היא מבחינת השירה הישראלית בציבור המשך אורגני של כיסופים היסטוריים אלה, שבאו לידי ביטוי מרהיב, הן טקסטואלית והן מלודית, בתפילותיהן של העדות והתפוצות היהודיות השונות במרוצת אלפיים ויותר שנות גלות. לכן, תופעת ה־singalong של אומות העולם איננה חורגת מכלל צורת בידור, ואילו השירה היהודית והישראלית בציבור היא סימפטום היסטורי יוצא דופן של תודעה היסטורית יוצאת דופן באומה יוצאת דופן. ביאליק אמר פעם שתורת ישראל היא הטריטוריה דְנִידִי של העם היהודי. אך השירה בציבור, כהמשכה הגנטי של התפילה בציבור, היא בלי ספק ביטויה האוטנטי של הכמיהה בת אלפי השנים לארץ ישראל כטריטוריה דְלֵא דְנִידִי, ומתחילת ההתיישבות הציונית בארץ – היא מייצגת גם את המבע העממי ביותר לְקֶשֶׁר הנפשי העמוק אל טריטוריה זו.

– בשפה האנגלית, למשל, יש שמות נפרדים לשירה צרופה (poetry) לעומת תמליל של פזמון (lyrics). מאחר שהמילה העברית “שיר” כוללת הן את משמעותו של poem והן את זו של song, טבע אחד מגדולי משוררינו ודומני גדול פזמונאינו, נתן אלתרמן, את המושג “שיר זמר” כמקבילה העברית של song. מאז יוזמתו הברוכה של יצחק לבני, בהיותו ממונה על גלי צה”ל, להפקיד בידי טובי מלחינינו את הלחנתם של שירי משוררי poetry צרופים ושידורם המתומרץ מעל גלי האתר, קשה עוד יותר להבחין בין שיר־זמר. כיצד היית מגדיר שתי סוגות ספרותיות אלו?

– אני שמח שאת כוללת את תמליל שיר־הזמר (ה־lyrics) בין הסוגות הספרותיות, כי עדיין מצויים פה ושם סנובים אקדמיים שאינם מחשיבים את תמליל שיר־הזמר כסוגה ספרותית, דהיינו: מכובדת. אך על אפם וחסמתם של טהרנים אלה הממצא העובדתי מוכיח כי רוב גדולי משוררינו (ביאליק, שלונסקי, לאה גולדברג ובעיקר אלתרמן) לא זלזלו כלל וכלל בסוגת שיר־הזמר וראו בה מנוף רב עוצמה להפצה פופולרית של מסרים ותמטיקות שהם טיפלו בהם גם בשירתם היותר צרופה והפחות עממית. הם גם הבינו שהפזמון העממי הוא גשר מצויין לקירובם של ציבורים נרחבים יותר ומשכילים פחות אל שירתם היותר אליטיסטית והפחות עממית (בפרט באומה שבה עולים שהגיעו ארצה בגלי הגירה רבים אינם רווטים במכמני לשונה ומקורותיהם). אין לי ספק כי אלמלא התודעה דורות רבים של ילדים ובני נוער אל ‘לא ביום ולא בלילה’ או ‘בין נהר פרת ונהר חידקל’ של ביאליק, לא היו רבים מהם מגיעים להכרתה ואהבתה של שירת ביאליק הצרופה. והוא הדין בין ‘תה ואורז יש בסין’ של שלונסקי ושירתו הלירית, בין ‘שיר היקינטו’ ו‘למרחקים מפליגות הספינות’ לשירתה הצרופה של לאה גולדברג וראוי להחיל קביעה זו גם על אלפי הפזמונים ושירי ‘הטור שביעי’ של אלתרמן והיותם גשר לרבבות ישראלים אל שירי ‘כוכבים בחוץ’, ‘שמחת עניים’, ‘שירי מכות מצרים’, ‘עיר היונה’ ו‘חגיגת קיץ’. הוא הדין בשיר־זמר כ‘באב אל ואד’, ‘שיר הרעות’ ו‘פנס בודד’ של חיים גורי שהובילו רבים אל שירתו ה”כבדה” יותר. וכך בדיוק לגבי ‘הרדופים’, ‘איפה מוצאים עוד אנשים כמו האיש הזה?’ ו‘אניטה וחואן’ ששימשו לא אחת מעבֹרֶת אל שירתו הלירית של נתן יונתן.

לשאלתך על ההבדל בין פזמון לשיר צרוף, יש אומרים כי הוא דומה להבדל המסורתי שבין תפילה ביחיד לתפילה בציבור. יחד עם זאת, כל תלמיד תיכון בפזיקה המכיר את תופעת האוסמוזה (פעפוע, חדירת

יעל משאלי

*

הַתְּאֲזִירי בְּרִכּוֹת.
כִּי שְׁתִּינּוּ סִבְלִיּוֹת מְלִים
עוֹפּוֹת בְּשִׁיחּוֹת קְצוּבוֹת
שֶׁל מְתִיחַת קְצוּוֹת
שֶׁל שְׂרִטוֹט הַבְּדָלִים.

גַּם הַמֶּתְנֶה הִיא מֶתֶח.
מְקַמֶּטֶת אֶת הַפֶּחֶד לְהַבְעָה
רוֹקֶעֶת בְּמַחְשָׁבָה
הוֹסֶסֶת
הוֹלֶכֶת שׁוֹלָל
אַחַר הַמֶּלֶה הַשְׁתּוֹקָה.
מְנַסֶּה לֹא לְשַׁחֵק אֶת הַרְגֵשׁ
בְּכַח.

הַתְּאֲזִירי בְּרִכּוֹת.
כִּי שְׁתִּינּוּ צְרֻכְנִיּוֹת שֶׁל שְׁקֵט
אֶף שְׁתִּיקָה הִיא צוּרָה שֶׁל מְרָמָה

בְּרוּר שְׁלֵעֶצְמִי אֲנִי בְּרוּרָה
שְׁחוּרָה עַל דָּף לְבָן
מְנַסֶּה לְפָרוֹץ אֶת קְנִי הַמֶּתְאָר
לְחֻשׁוֹב בְּחוֹשְׁשֵׁי
אֶף הַשְּׁנִיּוֹת חוֹלְפוֹת
וְעֵדִין לֹא הַחֲלִפְנוּ
מְלָה

בחמת רצח. "ואתה רוצה להיות משורר, צוציקי?" שאג עלי ועיניו יורקות אש. "תכניס לך לראש שלכתוב שירים יכול כל פִּישׁוּ, אבל לשתות צריך ל ד ע ת! כי בשביל לכתוב שירה בעולם פרוחאי כמו שלנו, אתה מוכרח להיות ש י כ ו ר מְמַשֶּׁהוּ. אז מִמָּה אֲדוּנִי הַאֲנִטִי-אַלְכֹהוּלִי שִׁיכּוֹר אִם מוֹתֵר לִי לְשִׂאוֹל?" רועד מאי-נחוחות, כמו רגל קרושה במסעדה אשכנזית, מילמלת: "אני, במחילה, שיכור אם אני רואה שקיעה יפה בטיילת הרברט סמואל, פרח יפה בגן מאיר, בחורה יפה בכיכר דיזנגוף. זאת, אם תסלח לי, הַשְּׁכּוֹרוֹת ש ל י..."; "בגילך, אדוני הצעיר, זה לא קונץ גדול," נהם אלתרמן בלעג, "אבל אֲנִי נִרְאֶה אוֹתָךְ שִׁיכּוֹר מִן הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה ב ג י ל י...". מאז חלפו הרבה שנים, אך עם כל הכבוד, התודה והאהבה שאני חב למשורר דגול זה, אני חייב להתוודות שלא השתכנעתי ממנו. עד היום, למזל, אני רומנטי עד העצם, עד היום לא יכלו לי לא הארוזיה של הניהיליזם ולא הקורוזיה של הציניזם וכאשר למרות כל השחיתות, הִבִּיצָה הפוליטית (הספרותית, המסואבת לא פחות) אני נתקל בגילוי פתאומי של יושר, טוהר מידות וידידות אמת - אני מתרגש בדיוק כאותו חייל משוחרר צעיר שזכה לאצילותו של אלתרמן.

מולקולות של תמיסת נחלים אחת אל תמיסת נחלים אחרת דרך מחיצה נקבובית) ייטיב להבין כי גם בין שני ז'אנרים אלה, ה־poem וה־lyrics, יש לא אחת פעפוע דו־סיטרי: קלילות פזמונאית מסתננת לעתים אל השירה ה"כבדה", ואילו שורות שיריות צרופות ביותר מבליחות לפעמים בתמליל של פזמון (ואלו בעיני הפזמונים המעולים ביותר מבחינה טקסטואלית).

- ציינת קודם את רמת המאקרו, מה תוכל לספר לי ברמת המיקרו האישי שלך על מי שפתח לפניך את הדלת אל השירה ה"כבדה" מצד אחד ואל הפזמון העממי מאידך גיסא?

- כחייל צעיר המאוהב בשירה זכיתי לטייל לא מעט על גדת הירקון עם אורי צבי גרינברג. גם שלונסקי נהג בי חביבות וחמימות שאינני יכול לשכוח. גם לאה גולדברג הזמינה אותי אל ביתה בירושלים והיתה מאירת פנים ומעודדת ביותר. אך אין ספק שהפגישה המכוננת והגורלית בחיי הספרותיים, היתה הפגישה עם אלתרמן. כמעט כל צעיר בגיל ההתבגרות והתנחשלות ההורמונים כותב שירים, אם בגלוי ואם בסתר. אך כפי שכתב כבר ת"ס אליוט במסתו המפורסמת "מסורת והפישרון האינדיווידואלי" (1915), רק מעטים מצליחים להיות משוררים גם מעבר לגיל עשרים. כשהשתחררתי מצה"ל היה לי כתב יד חבוי של קובץ סאטירות (שלימים ראו אור בספרי הראשון, *אתם נוער, אתם!*). כתב יד זה, אף שלא היה שירה לירית אלא אקטואלית-חברתית, עורר בי אימה נוראה שמה אני רק ר ו צ ה לכתוב אך לא מ ו כ ש ר לכן. ואו התמזל מזלי ואלתרמן ניאות לקבל אותי בביתו לחמש דקות ולומר לי, לאחר קריאת כמה דפים שלי, אם להקדיש את חיי לכתיבה או לרדת מן העץ התלול הזה, כי בעיני - עד היום - החיים יקרים הרבה יותר מכל הישג אמנותי שהוא. לעולם לא אשכח את פחד המוות שחשתי באותו יום קיץ תל אביבי, כשעליתי במדרגות ביתו של אלתרמן בשדרות נורדאו 30, כאילו אני עולה לגרדום. נשבעתי לעצמי כי אם המשורר הדגול לא יינהג מכתב היד האומלל שלי, לא אזכור את חיי בחיזורים נואשים של אהבה נכזבת אחרי המוזה, ואחפש לי תחום אחר. אלתרמן קיבל אותי בגופיה וכמכנסי חאקי קצרים, שכל מכנס שבהם היה בגודל של אוהל סירים, ובפיו מקטרת. הוא ביקש שאקריא לו שיר סאטירי אחד בלבד. בקול חנוק ובצמרמורת נוראה דקלמתי לו את מבוקשו והוא פמפם במקטרתו וצחק בקול. לא הייתי בטוח אם הוא צוחק מן ההומור הנערי שלי (אף שצחק בדיוק ב"מקומות הנכונים") או שהוא צוחק צחוק לגלגני על חוסר הכישרון הנלעג שלי. "תקרא לי עוד אחד," הוא סינן להפתעתי בין שפתיו ופומית מקטרתו, וכשסיימתי, כולי זיעה קרה (למרות החמסין), ביקש שאשאיר לו את כתב היד. יצאתי מביתו מבוזבל כמו ביצה מקושקשת, אך לא עברו ימים רבים והוא טלפן ואמר בקולו המגומגם שהעביר בי צמרמורת, שאני מתבקש לגשת להוצאת 'מסדה' לחתום על חוזה להוצאת הספר. בה בעת הוא המליץ לזמרים שונים להזמין אצלי תמלילים לשירי־זֶמֶר שהם חיפשו להופעותיהם. מאוחר יותר, כאשר חדל לפרסם בעיתון 'דבר' ז"ל את 'הטור השביעי' המיתולוגי ועבר לכתיבה פובליציסטית בפרוזה עיתונאית ב'מעריב', הזמין אותי לפתוח טור אקטואלי מחורז ב'דבר'. שום סופר או משורר ידוע לי, ואני מכיר רבים מהם, לא היה מסוגל לגילוי מחוזה נדיבה ואצילית כזאת כלפי חייל משוחרר צעיר ואלמוני. כשיצא הספר לאור ובאתי אל אלתרמן להגיש לו עותק עם הקדשה מחורזת נרגשת, הוא הזעיק מן המטבח את רעייתו, השחקנית רחל מרקוס, וציווה עליה להביא בקבוק קוניאק כדי ש"שלושתנו נרים כוס לכבוד ספרו הראשון של יוסי". מי שהכיר את אלתרמן מימי "כסית" העליונים, יודע כי כאשר היו שואלים אותו מלצרי המקום מה למזוג לו: ורמוט, ויסקי, קוניאק, וודקה, ברנדי, הוק, שרי, סליבוויץ' או וישניאק - היה המשורר הדגול אומר: "הסָדֵר לֹא מִשְׁנֶה לִי...". אך ברגע שהוא הציע לי, במרפסת הקטנה של מטבחו, ללגום עמו קוניאק, ירד לבי, כפי שאומרים, מְצַרְיָמָה (כלומר: מְכַנְסִימָה...) וכל זה למה? כי אני, שיסלחו לי לוט ובכחוס גם יחד, אינני אוהב אלכוהול, ממש כשם שמעולם לא עישנתי ולוא גם סיגריה אחת. התחלתי אפוא למלמל, במבוכה גדלה והולכת, שאינני שותה מן הטיפה המרה ומארחי נתמלא כנגדי